

הרב ישראל דנדרוביץ

מדוע סירבו בני ישראל ביציאת מצרים לקבל כסף וזהב?

ההיגיון של בני ישראל לסרב להזדמנות שהוצעה בפניהם - התעשרות ברכוש גדול על חשבון מעניהם המצריים, נעוץ באותם הסיבות שבשלם הקדימו ויצאו בני ישראל מארץ מצרים קודם תום הארבע מאות שנה שנגזרו עליהם בברית בין הברברים.

עיון ובירור דברי רבותינו האחרונים המבארים כי בני ישראל הקדימו ויצאו ממצרים הודות לדין שיחרור העבדים ב'גרעון כסף', ומצאנו ארבעה דרכים באיזה כסף פדו את עצמם.

שונאי בצע?

הפעם היחידה בהיסטוריה היהודית שבה נאלצו לבקש מאת בני ישראל שיסכימו לקבל כסף וזהב היתה בעת יציאת מצרים. הזדמנות נדירה עמדה אז בפני בני ישראל ובה ניתנה להם האפשרות למלאות את אוצרותיהם בכלי כסף וכלי זהב ובגדים יקרים, אלא שכדי לשכנע את בני ישראל 'לנצל את מצרים' נאלץ הקב"ה 'לבקש' מאת משה רבינו 'שיבקש' מבני ישראל שיואלו להסכים להתעשר ולצאת ברכוש גדול.

על הפסוק¹: "דבר נא באזני העם וישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה כלי כסף וכלי זהב" דורשים חז"ל במסכת ברכות²:

"אמרי דבי רבי ינאי: 'אין נא אלא לשון בקשה'. אמר ליה הקב"ה למשה: בבקשה ממך לך ואמור להם לישראל בבקשה מכם שאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב; שלא יאמר אותו צדיק 'ועבדום וענו אותם' קיים בהם - 'ואחרי כן יצאו ברכוש גדול' לא קיים בהם".

סגנון זה של בקשה ותחנונים אומר דרשני, וכי צריך הקב"ה להרבות תחינה ובקשה לפני בני ישראל שיואלו ברוב טובם להסכים לשאול ממצרים כלי כסף וכלי זהב, הלא בסך הכל מדובר כאן במאמץ מזערי מצידם של בני ישראל - להשאל את הכלים; ומאידך, כל מתן שכרה בצידה ואין היא באה אלא להנאתם ולטובתם, להעשירם ולהרבות ממונם. ומעולם לא שמענו ולא ראינו כדבר הזה שיעלה על דעתו של אדם מן הישוב לסרב לקבל כסף ויהיו צריכים להפציר בו שיסכים ליקח ממון לעצמו.

בבקשה ממך

כעין זה צריכים גם להבין, הרי פעמים הרבה קיבל משה רבינו מסרים שונים להעביר לבני ישראל, ומעולם לא הוקדמה לכך בקשה שיואל למלאות את שליחותו, כי פשוט היה שבודאי יקיים משה את בקשתו של הקב"ה ואין צורך לשדלו ולרצותו על כך. רק כאן לפתע אנו מוצאים שהקב"ה הוצרך להקדים לדבריו ולומר למשה "בבקשה ממך - לך ואמור להם לישראל".

נראה איפוא שהסירוב של בני ישראל להזדמנות העושר היה הגיוני במידה כזו שאף משה רבינו אוהבם של ישראל הכיר בכך, ולכן היו צריכים לבקש מעמו שבכל זאת יסכים לומר זאת לישראל. ועדיין אין אנו יודעים מה היא סיבת הסירוב, שאותה גם הבין משה רבינו.

1 שמות יא, ב.

2 דף ט א.

ברוך שומר הבטחתו

ידועה גם שאלה נוספת על נתינת הטעם של הקב"ה לביזת מצרים: "בבקשה מכם שאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב; שלא יאמר אותו צדיק 'ועבדום וענו אותם' קיים בהם - 'ואחרי כן יצאו ברכוש גדול' לא קיים בהם".

והרי זה פלא, וכי זוהי הסיבה לקיום ההבטחה, הלא הבטחה צריכים לקיים גם אם מקבל ההבטחה לא יבוא ויתבע בפה את קיום ההבטחה. ואין צריך לומר זאת כלפי הקב"ה אשר 'לא איש אל ויכזב בן אדם ויתנחם - ההוא אמר ולא יעשה ודיבר ולא יקימנה', וכי 'מי חשיד קודשא בריך הוא דעביד דינא בלא דינא' שאילולי כך שיאמר אותו צדיק לא היה שומר הבטחתו לישראל.

קיים בהם

גם אם אכן כל הסיבה לכך שבני ישראל צריכים לקבל מהמצריים כלי כסף וכלי זהב היא כדי 'שלא יאמר אותו צדיק', הרי שדבר פשוט הוא שכל טענתו של אברהם אבינו היא אך ורק על כך שלא נתקיים בהם 'ואחרי כן יצאו ברכוש גדול', כי 'ועבדום ועינו אותם' הוא דבר הניכר לעין כל שזה נתקיים בישראל בתוקף גדול.

ואם כן מקשים המפרשים: לשם מה הוצרכה הגמרא להקדים שאברהם אבינו יאמר בתחילה 'ועבדום וענו אותם קיים בהם' בעוד שנושא זה אינו עולה לדיון כלל, הלא אם לא יקבלו את הרכוש גדול יהיה הטענה רק על הסיפא 'ואחרי כן יצאו ברכוש גדול' שלא נתקיים בהם, ורישא לכאורה בכדי נסבה.

היאך אנו נגאלין

השאלה המפורסמת דלהלן, אשר רבינו ה'משנה למלך' בספרו 'פרשת דרכים'³ מיחסה לרבותינו המפרשים, מוקדמת היא מהם בשנים רבות והיא נשאלה כבר על ידי בני ישראל עוד קודם למתן תורה. במעמד ברית בין הבתרים נגזרה גלות מצרים על כלל ישראל למשך ארבע מאות שנה, וככתוב⁴: "ויאמר לאברהם ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה". בפועל לא הייתה הגלות ארבע מאות שנה כי אם מאתיים ועשר שנים בלבד. השאלה איפוא נשאלת מאליה: כיצד יצאו בני ישראל ממצרים קודם הזמן שנקצב להם.

כאמור, הראשונים שהעלו את שאלה זו היו בני ישראל - המועמדים ליציאת מצרים בכבודם ובעצמם, שכן כך שנינו במדרש⁵:

"קול דודי הנה זה בא - זה משה. בשעה שבא ואמר לישראל: בחדש זה אתם נגאלין, אמרו לו: משה רבינו, היאך אנו נגאלין והלא אמר הקב"ה לאברהם 'ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה' ועדיין אין בידינו אלא מאתיים ועשר שנה. אמר להם: הואיל והוא חפץ בגאולתכם אינו מביט בחשבונותיכם אלא מדלג על ההרים".

שאלתם של בני ישראל ברורה ביותר: כיצד יוצאים אנו קודם זמנינו, אולם תשובתו של משה רבינו סתומה היא. מה הכוונה שהקב"ה 'הואיל והוא חפץ בגאולתכם אינו מביט בחשבונותיכם' בעוד שהגזירה נאמרה בשפה ברורה שהיא תארוך ארבע מאות שנה.

3 'פרשת דרכים' קושטא תפ"ח. דרך מצרים, דרוש חמישי.

4 בראשית טו, יג.

5 שיר השירים רבה. פ"ב.

הושלם בגלויות האחרים

בין ההסברים השונים שנאמרו על ידי רבותינו הקדמונים, מצאנו שהמקובל האלקי רבינו בעל ה'מגלה עמוקות'⁶ גילה בזה מסוד ה' ליראיו⁷: מכיון שבני ישראל במצרים היו שקועים במ"ט שערי טומאה ולו היו מתעכבים עוד זמן מה היו נשקעים לגמרי בשער החמישים אשר אין ממנו תקומה ח"ו, ראה הקב"ה ששוב אינם יכולים להתמהמה עוד במצרים ולכן הוכרח הקב"ה להצילם במהרה, אלא שאת אותם השנים החסרות לארבע מאות שנה השלימו ישראל בשעבוד שאר הגלויות במהלך הדורות.

וכדברים אלו מצאנו גם בספר הקדמון 'תורת חיים'⁸ אשר ביאר בארוכה שאותם השנים החסרות הושלמו בארבע הגלויות שגלו בני ישראל ברבות הימים, וכן כתב הגה"ק רבי אלעזר רוקח בספרו 'מעשה רוקח':

"הקדמה הידוע, אילו היה בגלות מצרים ארבע מאות שנה כמו שהיה בגזירת בין הבתרים היה אז גאולה שלימה ולא היה אחריה שום גלות, אך כאשר נשתקעו במ"ט שערי טומאה על ידי מעשיהם ואילו היו עוד שם שוב לא היה להם תקנה, וה' ברחמיו הוציאם קודם זמנו, וכל הגלויות המה השלמה לגלות מצרים. נמצא שלא נגמר גאולת מצרים עד זמן גאולה האחרונה".

ויעוין שם בספרים הקדושים מה שהאריכו לבאר בהקדמת סברא זו, ויש עוד רבות לציין בזה, והדברים עתיקים.⁹

גרעון כסף

תירוצ נוסף לשאלה זו מבוסס על יסוד הדין הקרוי 'גרעון כסף'. דין אשר בין השאר מצאנוהו בעבד עברי ובאמה העבריה. ההגדרה הפשוטה של דין זה היא שמנכים ומורידים מדמי הפדיון והשחרור של העבד לפי חשבון הזמן שהיה העבד ברשותו של מי שפודים ממנו. לשם משל: עבד עברי הנמכר לגוי, וכגון שנמכר לעשר שנים בעשר דינרים, הדין הוא שיכול העבד לחזור בו בתוך שני עבדותו, ואם נשארו לו חמשה שנים שעדיין לא עבד מהם הרי ששקלול השנים מול התשלום מעלה כי המחיר הוא דינר לשנה, נמצא כי די בכך אם העבד יחזיר למעבידו חמשה דינרים ויצא לחופשי.

מכוח דין זה מחדש הגאון המהרא"ל צינץ בחבורו 'ברכת השיר'¹⁰ ששחרורם של בני ישראל ממצרים קודם זמנם היה מדין 'גרעון כסף'.¹¹ וזאת מכיון שבני ישראל שנמכרו

6 רבינו בעל ה'מגלה עמוקות' נולד בשנת שמ"ה ונחבש"ם בשנת שצ"ג. על תולדות חייו ראה במאמרו של ר"א כצמאן במאסף 'ישורון' כרכים יג-יד.

7 'מגלה עמוקות' לבוב תקנ"ה. בסוף פרשת שמות, ובפרשת וארא סוף ד"ה וידבר אלוקים

8 'תורת חיים' להגרא"ח שור, קראקא שצ"ד. בחידושו לסנהדרין צב א.

9 ולהעיר אל דברי כ"ק מרן אדמו"ר השפת אמת (פסח, שנת תרל"ט ד"ה ברוך): "ברוך שומר הבטחתו כו' חישב הקץ לעשות כמ"ש לאאע"ה בברית בין הבתרים שנא' כו' גר יהי זרעך כו' ארבע מאות שנה. ונראה דזה רמז על ד' מלכיות. דהא קשה כיון שביקש ה' להראות לאבינו אברהם כל הגלות למה לא הראה לו גלותינו זאת שהוא מר ממות. אבל הכל הראה לו, כי בגלות מצרים הי' נכלל כל הד' מלכיות. אך בעבור רחמי הבורא ית' מיהר לגאול אותנו משם כי ברגע א' ח"ו היו כלין כידוע. ולכן הוצרכנו אח"כ לגלות שאר המלכיות להשלים הד' מאות שנה. ולכן נק' בחפזון ע"י שמייהר הקץ קודם הזמן ולכן יש בו ד' לשונות גאולה כמ"ש במ"א מזה".

10 'ברכת השיר' על הגדה של פסח, וורשא תקפ"ט, בפסקא 'עבדים היינו'. בהנדפס מחדש במהדורת 'מכון ספרי מהרא"ל צינץ' אשדוד תשס"ג, עמוד קיא.

11 יצוין שלמרות שכמה מגדולי ישראל תירצו את הקדמת גאולת בני ישראל עם דין 'גרעון כסף' כמבואר

לפרעה במצרים למשך ארבע מאות שנה לא קבלו כל תשלום על כך, והרי אין ספק שהם היו זכאים לתשלום עבור עבודתם, ועם התשלום שהם לא גבו על עבודתם זו פדו את עצמם ב'גרעון כסף'.¹²

טענתו של גביהא בן פסיסא

אלא שלא ידעתי איך יפרנס ה'ברכת השיר' גמרא ערוכה שבה מפורש שהכסף שלקחו בני ישראל ממצרים היה עבור עבודתם, ואיך יתכן לומר שיצאו ב'גרעון כסף' בעוד שמתברר שקבלו את שכרם משלם. דהנה איתא במסכת סנהדרין¹³:

[\[14/08/2018\]](#)

"פעם אחת באו בני מצרים לדון עם ישראל לפני אלכסנדרוס מוקדון. אמרו לו: הרי הוא אומר 'וה' נתן את חן העם בעיני מצרים וישאילום' תנו לנו כסף וזהב שנטלתם ממנו. אמר גביהא בן פסיסא לחכמים: תנו לי רשות ואלך ואדון עמהם... אמר להן: אף אני לא אביא לכם ראייה אלא מן התורה שנאמר 'ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלוש שנה וארבע מאות שנה' תנו לנו שכר עבודה של ששים רבוא ששיעבודתם במצרים שלוש שנה וארבע מאות שנה. אמר להן אלכסנדרוס מוקדון: החזירו לו תשובה. אמרו לו: תנו לנו זמן שלשה ימים. נתן להם זמן, בדקו ולא מצאו תשובה. מיד הניחו שדותיהן כשהן זרועות, וכרמיהן כשהן נטועות וברחו, ואותה שנה שביעית היתה".

נמצאנו למדים שהכסף והזהב שנטלו בני ישראל ממצרים היה תמורת עבודתם וחלף שכרם המגיע להם על כל שנות יגיעם במצרים¹⁴, ואם אכן קבלו בני ישראל תשלום מלא על עבודתם, מה שייך לומר שפדו את אותם השנים החסרות למנין ארבע מאות שנה ב'גרעון כסף', וצ"ע.¹⁵

יצא שכרו בהפסדו

השתא דאתינן להכי אמרתי בזה דבר נאה ומתקבל להעלות את זכר כל הקושיות הראשונות ולתרגם כמין חומר: אם אכן לא היו בני ישראל לוקחים ממצרים כלי כסף וכלי זהב כתשלום על עבודתם במצרים וכטענתו של גביהא בן פסיסא, הרי שהם היו בשופי יכולים לפדות את שנות שעבודם הנותרות ב'גרעון כסף' וכחידושו של ה'ברכת השיר'.

רק מכיון שהם כן לקחו את הכסף והזהב ממצרים והשתא שלקחו שוב אין הם יכולים לפדות עצמם ב'גרעון כסף', על כרחם נתחייבו להשלים את השנים החסרות למנין הארבע מאות שנה על ידי שיעבוד שאר הגלויות.

בהרחבה בהמשך הדברים, הרי שענין זה כמעט ולא נחקר. לשם משל, הרב החיד"א בספרו 'שמחת הרגל' (לימוד ג) הביא לרמז בתוך סימני הסדר 17 טעמים! על הקדמת היציאה ולא הזכיר מסברא זו. גם מחברי זמנינו שלקטו היטב לא הבחינו בטעם זה, וכגון בספר 'הסדר הערוך' (ח"ג עמוד שצז) שהביא 12 טעמים! וגם לא הזכיר מסברא זו.

12 בתוך דבריו מוסיף ה'ברכת השיר': "כמדומה שראיתי קצת סברא זו ב'עשרה מאמרות' להרמ"ע ז"ל, ואיננו בידי כעת". וכבר ציינו שכפי הנראה כוונתו למה שכתב הרמ"ע מפאנו שם במאמר 'אם כל חי' (ח"א סימן ח) שהזכיר שם סברת 'גרעון כסף' לענין עבודת מצרים, יעו"ש היטב.

13 דף צא א.

14 ולא הייתה זו דחיה בעלמא לדברי בני מצרים, וראיה לדבר מדברי רבינו הר"ן בדרשותיו (דרוש יא) שפירש כן שהממון היה תשלום על עבודתם.

15 וראיתי בספר 'כהלכות הפסח' (להרמ"א ראנד, אשדוד תשס"ו עמוד רג הערה מז) שהעיר בכמה אנפי האם אכן מהני 'גרעון כסף' כדברי המהרא"ל צינץ, ולפלא עליו שלא הרגיש שדברי ה'ברכת השיר' נסתרים מגמרא מפורשת וכדברינו כאן.

ומילתא דפשיטא הוא שבעת אשר עמדו בפני בני ישראל שתי האפשרויות הבאות: להשתעבד בעוד ארבע גלויות קשות ומרות או לקבל את ממון המצרים, העדיפו ישראל לוותר על הממון ולהגיע לגאולה השלימה ואל המנוחה והנחלה מבלי להשתעבד תחת עול מלכויות נוספות.

מהאי טעמא הוצרך הקב"ה להעתיר ולבקש מישראל: "בבקשה מכם שאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב" - אנא מכם, הואילו נא והסכימו לקחת את ממון המצריים, למרות שעל ידי זה לא תוכלו לפדות עצמם בגרעון כסף ותוכרחו להשתעבד בשאר הגלויות המרות, וכל זה כדי שלא יאמר יידיהו' צדיק.¹⁴

אף משה רבינו הוצרך הקב"ה לבקש 'בבקשה ממך' שיאמר זאת לישראל, שכן משה רבינו אוהבם של ישראל היה, וכרועה נאמן מסר נפשו לטובת כלל ישראל, והיטב ידע משה רבינו שאם יקחו את ממון המצריים יחויבו להשלים השנים החסרות בשעבוד שאר הגלויות הקשות, ולכן אף הוא רצה למנוע זאת מהם, ומהאי טעמא ביקש ממנו הקב"ה שיקיים שליחותו וכדי שלא יאמר אותו צדיק.¹⁶

שלא יאמר אותו צדיק

אלא שאברהם אבינו סבר שיכולים בני ישראל לצאת קודם תום הארבע מאות שנה מכח הסבא הנוספת שכתבו המפרשים בענין הקדמת השיחרור והיא שקושי השעבוד השלים את השנים כי כובד העבודה שנשתעבדו בהם באותם השנים היה כאילו נשתעבדו בהם ארבע מאות שנה, ולפיכך היתה דעתו של אברהם אבינו שגם אילולי דין 'גרעון כסף' לא יצטרכו להשתעבד בשאר הגלויות, ושפיר יכולים הם ליטול את שכר עבודתם.

לכן הקדים אותו צדיק והיה אומר: 'ועבדום וענו אותם' קיים בהם - הרי על ידי קושי השיעבוד וגודל העינוי בעבודה קשה השלימו לארבע מאות שנה, ונמצא שהם אינם צריכים להשלים את השנים לא בדין 'גרעון כסף' ולא בשיעבוד שאר הגלויות, ונמצאת טענתו עמדה וגם נצבה, מדוע 'ואחרי כן יצאו ברכוש גדול' לא קיים בהם.

אבל האמת היא שטענה זו שקושי השיעבוד משלים אינה מוצדקת מן הדין, שכן לא נתן הקב"ה גבול לאיכות קושי השיעבוד שיעבדו בני ישראל במצרים¹⁷, כך שאי אפשר לומר

16 ידועה קושית העולם על כך שבלייל הסדר עושים סימנים שונים כזכרון להשיעבוד במצרים ולגאולה, והנה להציאה ברכוש גדול אין עושים כל סדר. ומרגלא בפומיה דאינשי לומר בדרך צחות כי מכל הכלי כסף והכלי זהב לא נשאר מאומה. והאמת תאמר שבהגדה של פסח 'חיים לראש' להגאון רבי חיים פאלאגי (עמוד כה) הביא בשם ספר 'חוקות הפסח' שמנהג זה שמעטרים את שולחן הסדר בכלי כסף וזהב הוא לזכר כך, אלא שמדברי הפוסקים שנתנו לכך טעמים אחרים (ראה לרבינו המהרי"ל בסדר ההגדה שכתב שהוא לשם דרך חירות, ועוד) לא נראה שעושים זכר לה'רכוש גדול'. והנה להמבואר עתה שעקב כך שבני ישראל יצאו ברכוש גדול זה גרם להם שלא יוכלו לפדות עצמם בגרעון כסף ולכן הוכרחו להשתעבד בכל הגלויות המרות, ופשיטא שכל עוד שלא זכינו לגאולה השלימה אינו בנותן טעם לעשות זכרון למה שהביא לנו את כל הגלויות.

17 כך ראיתי מפורש ב'ברכת השיר' על הגדה של פסח, ד"ה וישמע ה' את קולנו. והנה רבינו ה'נודע ביהודה' בספר דרושיו 'אהבת ציון' (דרוש י ד"ה ובישוב) פירש את הפסוק (שמות ו, ט): 'וידבר משה כן אל בני ישראל ולא שמעו אל משה מקוצר רוח ומעבודה קשה' שבני ישראל לא יכלו לשמוע ולהאמין אל משה שהגיע זמן גאולתם שקושי השיעבוד השלים להם מחמת 'קוצר רוח ועבודה קשה' שיש להם. ולהאמור כאן הרי שאכן הסיבה שבני ישראל לא האמינו לזה הוא מכיון שמעיקר הדין לא שייך לומר שקושי השיעבוד משלים. ויצוין שגם אלו מרבתינו שהביאו את טעם 'קושי השיעבוד' כסיבה להקדמת הציאה במצרים, עדיין אין זה אומר שהפשט בזה הוא שמעיקר הדין הוא, אלא שהקב"ה ברוב רחמיו על ישראל קיבל טעם זה לפני משורת הדין כדי להקדים את יציאתם מגלות מצרים.

שקושי השיעבוד השלים השנים החסירות לארבע מאות שנה, והיו צריכים לפדות את השנים החסרות או בדין 'גרעון כסף' או בשאר הגלויות.

נמצא שאף הקב"ה העדיף לעשות כרצון ישראל, ולהוציאם בלא כסף וזהב תחת לשעבדם בעול הגלויות, ורק מפני כך שלא יאמר אותו צדיק שלא יצאו ברכוש גדול, התבקשו ישראל לשאול כלי כסף וכלי זהב ולהפקיע מעצמם את האפשרות להפדות ב'גרעון כסף', ועל ידי כך נשתעבדו בשאר הגלויות.

אוצר החכמה

צדקה בפסח

בדרך אגדה אמרתי ליתן טעם לשבח למנהג ישראל להרבות במתן צדקה לכבוד חג הפסח, שהוא בסוד 'גרעון כסף' שעומו היתה יכולה הגאולה לבוא. דהנה מעיקר הדין היו בני ישראל יכולים להקדים ולצאת ממצרים מצד דין 'גרעון כסף' והוא על ידי שהיו נמנעים מלקחת את שכר עבודתם ובוזה היו יוצאים לחירות, אלא שמפני 'שלא יאמר אותו צדיק' לא יכלו לעשות כך, ולפיכך הוצרכו להשלים את השנים החסרות בגלויות המרות לאורך הדורות.

אלא שאם כי במצרים לא היו יכולים ישראל להקדים את פדיונם ב'גרעון כסף' מפני הטעם הנזכר, הרי שבגלות המר הזה שאנו שרויים בה בוודאי שעצה זו תקיפה ועומדת ויכולים בני ישראל לפדות את זמן הגלות ב'גרעון כסף', וזאת על ידי הצדקה אשר עליה מצאנו בחז"ל¹⁸: "הנך יפה רעיתי - במתן צדקה ואין רעיתי אלא מפרנסתי, ומעלה אני עליכם כשאתם מפרנסים את העניים כאלו לי אתם מפרנסים" ונמצא שנותני הצדקה לעניים הרי הוא כאילו נתנו זאת להקב"ה, והקב"ה מקבל את כספי הצדקה ופודה את שנות הגלות בממוץ¹⁹.

זהו שאמרו במסכת בבא בתרא¹⁹: "רבי יהודה אומר: גדולה צדקה שמקרבת את הגאולה, שנאמר 'כה אמר ה' שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבא וצדקתי להגלות'" לפי שעל ידי הצדקה אנו פודים את שנות הגלות ב'גרעון כסף'. ואם אמרו²⁰ ש'בניסן עתידין ליגאל' וליל יום טוב ראשון של פסח הוא "ליל שימורים - ליל המשומר ובא מששת ימי בראשית" הרי ששפיר ההכנה הראויה לכך שנזכה להגאל כבר בשנה זו היא על ידי נתינת הצדקה הפודה את זמן הגלות ב'גרעון כסף'.

הים ראה וינוס

כמדומני שעם דברים אלו נוכל להוסיף ולבאר את המדרשי פליאה המפורסמים: "הים ראה וינוס - מה ראה, ארונו של יוסף"²¹ ואיתו עימו: "הים ראה וינוס - מה ראה, ישראל באים ורכוש מצרים בידם"²², וכבר נלאו המפרשים מלהסביר פשר דבר.

יתכן שהים לא רצה להיבקע בפני בני ישראל כל עוד והם עדיין לא השלימו את הארבע מאות שנה שנגזרו עליהם בברית בין הבתרים, כיון שעדיין לא הגיע זמנם לצאת. ובשלמא אם לא היו טעונים בכספם וזהבם של המצריים היו ישראל יכולים לומר שפדו את השנים החסרות

18 'ילקוט שמעוני' שיר השירים רמז תתקפה.

19 דף י א.

20 במסכת ראש השנה, דף יא ב.

21 שמקורו מדברי המדרש רבה בראשית פז, ח.

22 מדרש זה הובא רבות בספרי הדרוש, וראה בספר 'נחלת יעקב' (אמשטרדם תפ"ב, פרשת בשלח) שהביא זאת בשם: "מדרש תמוה שדרש פה תלמיד חכם דרשו אחד".

בדין 'גרעון כסף', אולם מפני שהמה לקחו את הכסף והזהב כתשלום על עבודתם הרי שעל כרחם יהיו חייבים להשלים את השעבוד בשאר הגלויות, וזאת לא חפץ הים שדרש שלומם וטובתם של ישראל, ולכן לא רצה להקדש בפניהם כל עוד שבידם שחר עבודתם, וזהו מה שאמרו 'הים ראה ויגוס - מה ראה ישראל באים ורכוש מצרים בידם' שזה גרם לסירובו להיקדש.

אולם בעת אשר הים ראה את ארונו של יוסף מיד נקדע ונתן לעבדו לישראל בתוכו בחרבה, שהרי כפי המבואר בדברי רבינו ה'משנה למלך' בספרו 'פרשת דרכים'²³ היתה שיטתו של יוסף הצדיק שאין לבני ישראל קודם מתן תורה דין ישראל לקולא אלא דינם כבני נח, והלא גבי בני נח לא נתחדש עניין זה שיכולים העבדים לפדות עצמם ב'גרעון כסף', ומכיון שראה ארונו של יוסף והבין שאינם יכולים למנוע את שעבוד שאר הגלויות על ידי 'גרעון כסף', מיד נבקע לפני ישראל.

14/08/2018

וישימו עליו שרי מסים

הנה כעין חידושו של ה'ברכת השיר' שבני ישראל הקדימו ויצאו ממצרים מכח דין 'גרעון כסף' כתב גם בהגדת 'בית אברהם'²⁴:

"יש לבאר דישראל יצאו ממצרים קודם הזמן מטעם אחר והיינו דקיימא לן²⁵ אמה העבריה יוצאת בגרעון כסף שמגרעת מכסף פדיונה והשאר נותנת לו בתורה ויוצאת, והכא נמי נתחייבו ישראל לעבוד ארבע מאות שנים, והואיל והמצריים נתנו עליהם מס גדול ולקחו את ממונם חלף עבודתם נפטרו משיעבוד ק"צ שנים נגד ממונם ולא היה צורך בקושי השיעבוד.

וזהו שנאמר²⁶ 'זירעו אותנו המצרים' וכי תימא טובה עשו לנו כי על ידי קושי השיעבוד יצאנו קודם הזמן, על זה אמר 'ויענונו' - 'ויענונו כמה שנאמר וישימו עליו שרי מסים' ונוסף לזה 'ויתנו עלינו עבודה קשה' אם כן ודאי הרעו לנו כי מאחר שעינו אותנו בממון לא היה צורך בקושי השיעבוד שישלים".

ואם כי הזכיר בדבריו שהשיחרור בדין 'גרעון כסף' היה עם מה שהמצריים לקחו מישראל ולא נתנו להם את שכרם חלף עבודתם, הרי שהוסיף וכתב שהמצריים ברשותם נתנו על ישראל שרי מסים וגזלו מהם את רכושם, ונפדו בדין 'גרעון כסף' בכח שלא תבעו מהמצריים את ממונם הגזול.

וארווחא בהא לתרץ את מה שנתפלאנו על דברי ה'ברכת השיר', היאך יכולים להשתחרר ב'גרעון כסף' בכך שלא קבלו את שכר עבודתם בעוד שלשם כך הם לקחו ממצרים כלי כסף וכלי זהב, ואם נאמר שאכן את שכר עבודתם קבלו בביזת מצרים, אלא שנפדו על ידי ממונם הגזול, יבוא הכל על מקומו בשלום.

הקדים רפואה למכה

זכיתי למצוא שכבר קדם לה'ברכת השיר' ולה'בית אברהם' בחידוש זה שבני ישראל הקדימו ויצאו ממצרים בדין 'גרעון כסף' - הגאון הנודע רבי יעקב ריישר זצ"ל הנודע בספר תשובותיו 'שבות יעקב' ושהיה מענקי התורה בדורו לפני כשלוש מאות שנה.

23 'פרשת דרכים' דרך האתרים, דרוש ראשון.

24 הגדה של פסח 'בית אברהם' נכתבה על ידי רבי אברהם אהרן פרידמן מטשאפ בשנות ראינו רעה בימי הזעם ושואת יהודי אירופה, והיא כוללת ארבעה פירושים נפלאים על ההגדה. הקטע שלפנינו הוא במהדורת ירושלים תשס"ג דף נז ב; בפירוש 'בינת אהרן' ד"ה ויתנו עלינו.

25 רמב"ם עבדים פ"ד ה"ד.

הכל תלוי במזל ואפילו ספר תורה שבהיכל - קובץ דרשותיו של ה'שבות יעקב' על התורה והמועדים נותר עד לימינו בכתב יד, ורק לאחרונה פורסם מתוכו במאסף התורני 'מוריה'²⁶ מאמר בנוי לתלפיות אשר בו מברר הגאון בפלפול ובסברה את הפיוט 'כמה מעלות טובות למקום עלינו' שבהגדה של פסח.

יסוד הדברים מושגת על כך שבני ישראל הקדימו ויצאו בדין 'גרעון כסף' אלא שהוא מאיר את הדברים באור יקרות חדש:

"הא דהקשו כל המפרשים: איך יצאו ישראל ממצרים קודם זמנם דכתיב 'ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה' ולא נשתעבדו רק רד"ו שנה. ובאמת לא קשיא מידי שהקב"ה הקדים רפואה למכה קודם ירידתן נתקבץ כל כסף וזהב על ידי יוסף לאוצר של פרעה, ועל ידי זה יצאו ישראל קודם זמנם בגרעון כסף, ואף על פי שיצאו ברכוש גדול מכל מקום מאוצרות של פרעה לא נטלו כלום, עד בשעה שרדף אחרי ישראל בים דאז לקח עמו האוצרות וזכו ישראל מן ההפקר בביזת הים".

הרי שלפנינו דרך שלישית באיזה ממון פדו עצמם ב'גרעון כסף': אם לה'ברכת השיר' היה זה בשכר עבודתם שלא קיבלו, ולה'בית אברהם' היה זה בכך שלא תבעו את ממונם הגזול, הרי שדעת ה'שבות יעקב' שהם פדו עצמם על ידי הכסף והזהב שקיבץ יוסף אל אוצרותיו של פרעה.

קושי השעבוד מסייע

אלא שבשונה מדעתו של ה'בית אברהם' הסובר שמכיון שהמצריים לקחו את ממונם שוב לא היו צריכים להקדמת השחרור את קושי השעבוד, הרי שדעת ה'שבות יעקב' היא שהשחרור בדין 'גרעון כסף' היה יכול להיות דווקא משום שהיה יחד עימו את 'קושי השעבוד', וכפי שהוא מסביר:

"ובספרי 'שבות יעקב' חלק שני כתבתי הטעם דעבד עברי הנמכר לישראל או לגוי שיוצא בגרעון כסף, לפי שפועל יכול לחזור בו בחצי היום דכתיב 'כי לי בני ישראל עבדים' ולא עבדים לעבדים, עיין שם באורך ועיקרו מתשובות מהרי"ק, ולפי זה אם אינו משעבד בו בעבודה קשה היה אפשר לומר דאינו יוצא בגרעון כסף, כי בלאו הכי לא נקראו עבדים לעבדים".

כפירוש לפירושו צריך לומר שדעתו היא ש'קושי השיעבוד' בפני עצמו לא היה די בו כדי להקדים ולצאת, כי לא נתנה תורה שיעור עד כמה יהיה האיכות במה שנאמר 'ועבדום ועינו אותם' וכפי שכבר הערנו לעיל, אלא שעל ידי קושי השיעבוד יכלו לצאת ב'גרעון כסף'.

עם חידושו זה מפליא ה'שבות יעקב' בביאור כמה מקראי קודש, ובין הדברים הוא מפרש כמין חומר מקרא שכתוב²⁷: "ויאמר נרפים אתם נרפים על כן אתם אומרים נלכה נזבחה לה', ועתה לכו עבדו ותבן לא ינתן לכם ותוכן לבנים תתנו" שהנה משה לא אמר לפרעה כי אם שנלך ונזבח לה' על שלושה ימים בלבד, ולא אמר שרצונו לצאת ממצרים לחלוטין וזאת לפי שאף משה הודה שעדיין לא הגיע זמנם לצאת.

על זה ענה להם פרעה שמוכרח מדבריהם אלו שאתם נרפים ומתעצלים במלאכתכם, לפי שאם היה לכם עבודה קשה לא הייתם מבקשים רק על שלושה ימים אלא הייתם מבקשים לצאת לחופשי מדין 'גרעון כסף' שלא תהיו עבדים לעבדים, ומכיון ש'נרפים אתם נרפים' ואין לכם כלל עבודה קשה אין אתם יכולים לבקש אלא על שלושה ימים בלבד, ואם אתם בעצמכם מודים שאין העבודה קשה ראוי להכביד את העבודה עליכם בכך ש'תבן לא ינתן לכם'.

26 ניסן תשנ"ט, גליון רנז-רנט.

27 שמות ה. יז-יח.

על מה נענשו המצריים

ולפי דברי ה'שבות יעקב' שלא היה די בקושי השיעבוד בפני עצמו כדי להקדים שיחרורם, אלא שהוא פעל שיוכלו לצאת ב'גרעון כסף', יתורץ מה שראיתי מעירים על מה שפירשו הראשונים²⁸, שהטעם שהעניש השי"ת את המצריים על מה שהעבירו את בני ישראל, הגם כי שהקב"ה הוא שגזר על כך וכדכתיב 'ועבדום ועינו אותם', הוא לפי שהם 'הידרו במצווה' ושעבדו את ישראל בעבודת פרך ובתוקף גדול, ועל 'קושי השיעבוד' הוא שנענשו; ואם נימא שקושי השיעבוד הועיל שיחשב איכות השיעבוד ככמות הזמן 'ארבע מאות שנה' שנגזר עליהם, שוב מה טענה יש על המצריים שנשתעבדו בהם כדת של תורה.

ואין לתרץ שקושי השיעבוד היה גדול כל כך עד שהועיל בתרתי, הן להוציאם ממצריים והן כדי להעניש את מצרים, כי אם אכן כך היו צריכים ישראל להקדים ולצאת ממצרים עוד קודם מאתיים ועשר השנים.

אולם אם נימא ש'קושי השיעבוד' רק פעל שיוכלו להקדים ולצאת מכח דין 'גרעון כסף', יתורץ היטב כי הממון (שגזלו מישראל או שהיה מיוסף) היה כנגד ק"ץ שנים בלבד, ולכן לא היו יכולים לצאת קודם לכן, ומה שהיו צריכים לקושי השיעבוד הוא רק כ'מכשירי מצוה' לשיחרור ב'גרעון כסף', ושפיר נענשו המצריים על אכזריותם הגדולה.

5/4/08/2018

2018

צדקה ב'גרעון כסף'

כהמשך לדברינו האמורים לעיל שיש בכח הצדקה לפדות מן הגלות מכח דין 'גרעון כסף' יכולים אנו להסביר בדרך רביעית היאך נפדו בני ישראל מגלות מצרים ב'גרעון כסף', ונוסף גם הוא על שלושת הדרכים שהבאנו לעיל מה'ברכת השיר', ה'בית אברהם' וה'שבות יעקב'. ויבואר בהקדם מה ששנינו בתנא דבי אליהו²⁹:

"וכשהיו ישראל במצרים נתקבצו כולם וישבו יחד, משום שהיו כולם באגודה אחת וכתרו ברית יחד שיעשו גמילות חסד זה עם זה, וישמרו בלבבם ברית אברהם יצחק ויעקב".³⁰ מבואר שבני ישראל נתעסקו במצרים בצדקה ובגמילות חסדים, וכאמור היו מעשים טובים אלו מסייעים לגאולה, ויש להוסיף שעל ידי הממון שפזרו לעניים פדו בדין 'גרעון כסף' את שנותיהם החסרות למנין ארבע מאות שנה.

נסיים בתפילה לגואל ישראל שכימי צאתנו מארץ מצרים יראנו השי"ת נפלאות מתוך שפע ורוב טובה ויריק עלינו ברכה עד בלי די, ויקוים בנו מקרא שכתוב³¹: "ויוציאם בכסף וזהב ואין בשבטיו כושל".

28 הראב"ד בהשגותיו להלכות תשובה, פ"ו ה"ה, והרמב"ן בפירושו על התורה בראשית טו, יג.

29 'תנא דבי אליהו' רבה פרק כג.

30 רבינו ה'חפץ חיים' מטעים את דברי ה'תנא דבי אליהו', בספרו 'אהבת חסד' (ורשא תרנ"ג, ח"ב פ"ה בהגה"ה): "ומה היה הכריתות ברית לגמילות חסדים. אלא הענין כך הוא: כי הם כשראו שאין שום עצה להנצל מגזירותיו של פרעה והשיעבוד הולך ומתגבר יום יום, מה עשו - נתקבצו באגודה אחת וטכסו עצה מה לעשות לזה והסכימו בינותם שילכו בדרך ה' לבדו ולא ישנו את שמם ולשונם, גם כרתו ברית יחד לגמול חסד זה עם זה, היינו שעל ידי זה יתעורר למעלה חסד של השם יתברך עליהם וממילא יבוטלו לבסוף גזירותיו של פרעה. ובאמת כן היה לבסוף שדבר זה היה סיבה לגאולה, וכדכתיב 'נחית בחסדך עם זו גאלת' וגו' ואיתא בפסיקתא (הובא בילקוט בשלח): 'נחית בחסדך - זו גמילות חסדים, נהלת בעוז - זה תורה'.

31 תהלים קה, לו.